

Another point of concern in respect of the Bill novelties is the vagueness of its wording and terminology. Though the Bill attempts to provide for certain clarification of its elements, this task was certainly not achieved with the acceptable outcome. Consequently, the Bill would not pass the test of the legal certainty and predictability. This also leaves no room for the Bill to be compatible with the requirements of Article 6 of the ECHR and relevant ECtHR case-law concerned with the guaranties of the right to fair trial.

Abroad (for example in criminal legislation of some of the states of US) a criminal liability for the maleficent undertaking membership do exists. However, for the person to be prosecuted, one should be directly attached (though as accessory or accomplice) to the illegal activities of respective undertaking or its other members.

Hence, the Authors of the Article are ready to delivers some base steps to be done in order to get over the legislative and speculative obstacles on the «kingpin» standing criminalization. First, a clear identification for the meaning and notion of the terminology, embedded to the legislative text, should be provided. Secondly, a clear theoretical underpinning should lay at the ground of the concept of «criminal undertaking membership» liability envisaged by the Bill. Here the proper benchmark for the development would be the widely-shared in the scientific community opinion that the membership in a sort of the criminal undertaking should be culpable (and thus subject to prosecution) as soon as the person clearly and unequivocally participates at the criminal activities of the respective undertaking or in some other way supports or shares its tasks and ideas. The same is true for the liability of the «kingpin» as an instigator or direct mastermind or the criminal activities of others.

This e-mail message may contain confidential and/or privileged material. Delivery of this message to any person other than the intended recipient(s) does not in any way waive privilege or confidentiality. The information transmitted is intended only for the person or entity to whom or which it is addressed. Unauthorized use, disclosure or copying is strictly prohibited. The sender accepts no liability for the proper transmission of this communication or for any delay in its receipt.

Key words: criminal liability basis, accompliceship, 'kingpin', legal certainty, rule of law, criminalization.

УДК 343.32

В. Н. КУБАЛЬСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук

ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Важливим компонентом національної безпеки є забезпечення конституційно-правової безпеки, яку визначають зокрема як «стан юридичної захищеності основ конституційного ладу, його гарантованість та забезпечення правовими засобами» [1, с. 91–92]. Одним із головних елементів конституційно-правової безпеки є державний суверенітет. Постає проблема підвищення ефективності кримінально-правової протидії сепаратизму, посяганням на конституційний лад тощо. Існуюча нині система кримінально-правової охорони державного суверенітету повинна безумовно охоплювати усі існуючі та можливі суттєві загрози для державного суверенітету України. Слід зазначити, що у вітчизняній доктрині кримінального права до цього часу не сформульовано окре-

мої цілісної концепції кримінально-правової політики у сфері забезпечення державного суверенітету України як одного з головних його елементів.

З метою належного забезпечення кримінально-правової охорони державного суверенітету слід з'ясувати юридичну природу державного суверенітету. Як влучно висловився О. Костенко, «чим точніше буде визначено ознаки об'єкта злочинного посягання (у даному разі державного суверенітету), тим ефективнішою буде його кримінально-правова охорона» [2, с. 232].

Питання про державний суверенітет у юридичній площині передусім розглядалось у науці конституційного права та в міжнародно-правовій науці. Суверенітет як фундаментальна категорія конституційного права виступає необхідною передумовою та конституційним принципом функціонування держави. Проблеми кримінально-правової охорони державного суверенітету у вітчизняній кримінально-правовій науці окремо майже не розглядалися. Можна лише згадати окремий розділ колективної монографії під авторством відомого вітчизняного вченого О. Костенка, присвячений саме кримінально-правовій охороні державного суверенітету [2]. Досліджувались проблеми, пов'язані з кримінально-правовою охороною конституційного ладу, кримінально-правовою протидією сепаратизму тощо. Так, вітчизняні дослідники В. Багиргарєєва та Н. Нетеса досліджували проблеми визначення кримінально-караних форм сепаратизму як однієї з найбільш небезпечних загроз для державного суверенітету в будь-якій країні світу [3, с. 65–69]. Цілий ряд вітчизняних дослідників розглядали проблеми кримінально-правової охорони окремих елементів державного суверенітету в контексті інститутів злочинів проти основ національної безпеки України (розділ I) та злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділ XX КК України).

Суверенітет (від франц. *souverainete*, первісно – вершина, верховна влада, з лат. *supregus* – верхній) є одним із принципів міжнародного права, що закріплений у найважливішому міжнародному документі – Статуті ООН [4, с. 684]. У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. державний суверенітет визначено як верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [5]. Подібне визначення й у вітчизняній юридичній енциклопедії: державний суверенітет – це визначальна і невід'ємна якість держави, що відображає її верховенство на своїй території та незалежність (самостійність) у міжнародних відносинах. Отже, у міжнародному праві термін «суверенітет» уживається у зв'язку з правосуб'єктністю держави, у національному – пов'язується насамперед з процесом і результатами владарювання, здійснюваного державними органами і посадовими особами.

Державний суверенітет є одним з найголовніших конституційно-правових інститутів. Україна згідно зі ст. 1 Конституції України є суверенною державою. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України (частини перша і друга ст. 17 Конституції України).

КК України має одним із найважливіших своїх завдань забезпечення засобами кримінальної юстиції охорони державного суверенітету України. Відповідно до ухваленого 25 березня 1992 р. Закону України «Про Службу безпеки України» до завдань Служби безпеки України належить захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності тощо (ст. 2).

Згідно зі ст. 2 Конституції України «суверенітет України поширюється на всю її територію. ...Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою». Стаття 5 Конституції України проголошує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Президент України є гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності України (ст. 102 Конституції України). До одного з головних завдань Кабінету Міністрів України згідно з Конституцією віднесено забезпечення державного суверенітету (п. 1 ст. 116).

Суверенітет – це невід’ємне право держави самостійно вирішувати всі питання внутрішньої та зовнішньої політики без будь-якого втручання ззовні. Державний суверенітет властивий усім без винятку державам незалежно від рівня економічного розвитку, політичної самостійності, участі в міжнародних організаціях та в міжнародному спілкуванні. Суверенітет держави отримує відображення й у тому, що всі органи державної влади та державного управління в центрі й на місцях вирішують усі питання відповідно до належної компетенції без якого б то не було іноземного втручання [6, с. 258].

Суверенітет держави поряд з повновладдям Українського народу як носія і єдиного джерела влади в Україні, територіальною цілісністю і недоторканністю державних кордонів виступає необхідною складовою конституційного ладу. Суверенітет має різні форми свого вияву. В контексті визначення співвідношення народного, національного і державного суверенітету слід виходити з ухваленого Конституційним Судом України Рішення № 6-рп/2005 від 05 жовтня 2005 р., в якому положення про те, що «носієм суверенітету... є народ» слід розуміти так, що влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України [7].

Необхідно визначити, об’єктом яких конкретно злочинних діянь може виступати державний суверенітет. Як зазначено в одному з науково-практичних коментарів до КК України, основним безпосереднім об’єктом злочину, передбаченого ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», є безпека держави в політичній і воєнних сферах у частині забезпечення суверенітету своєї території. Територіальна недоторканність України виступає складовою державного суверенітету [6, с. 254]. Безпосереднім об’єктом державної зради виступає, зокрема, державний суверенітет, про що свідчить диспозиція частини першої ст. 111 «Державна зрада» КК України: «Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України...».

На думку І. Діордіці, поняття «конституційний лад» як об'єкт злочину, передбачений ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» КК України, розглядається лише в розумінні державного суверенітету та форми держави (форми державного правління, державного устрою та державного режиму). Тобто його розуміння є вужчим, ніж у конституційному праві. Дії, вчинені з метою зміни чи повалення конституційного ладу, можуть полягати, зокрема, в обмеженні суверенітету держави як однієї з форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого частиною першою ст. 109 КК України [8, с.12].

Засади народного суверенітету в Україні, на думку М. Рубашенко, охороняються нормами, передбаченими статтями 109, 110 та 112 КК України. Спрямованість на охорону засад народного суверенітету зумовлює сумісне розташування в КК України норм, присвячених охороні конституційного ладу, державної влади та цілісності й недоторканності території України [9]. На нашу думку, такий дещо звужений підхід не дає змоги забезпечити належну кримінально-правову охорону усіх найважливіших елементів державного суверенітету України.

О. Костенко запропонував сучасну класифікацію можливих способів злочинних посягань на державний суверенітет, розглядаючи останній як один з головних атрибутів державної влади: 1) узурпація суверенітету разом з узурпацією державної влади; 2) ослаблення суверенітету разом із ослабленням державної влади; 3) зловживання суверенітетом разом зі зловживанням державною владою. Виходячи із наведеного, вченим запропонована система норм, що забезпечує кримінально-правову охорону державного суверенітету [2, с. 234].

Перша група норм «системи кримінально-правової охорони державного суверенітету» – це норми, які охороняють державну владу від узурпації. До цих норм, на думку О. Костенка, у чинному КК належать норми, визначені статтями 109, 110, 157, 158, 158¹, 158², 159¹, 160, 255, 256, 258, 260, 294 та деякими іншими. Діяння, що хоча й не спрямовані безпосередньо на захоплення державної влади, але можуть бути використані для її захоплення, передбачені, зокрема, у статтях 157, 158, 160, 255, 256, 258, 258¹, 258², 258³, 258⁴, 258⁵, 260, 294 КК України.

До другої групи норм «системи кримінально-правової охорони державного суверенітету» належать норми, які охороняють державний суверенітет від діянь, що його ослаблюють. Такі норми визначено у статтях 111, 112, 113, 114, 199, 210, 211, 212, 233, 328, 329, 330, 338, 342, 344, 346, 349, 351, 353 та деяких інших статтях КК України. Окремо вчений виділяє діяння, що ослаблюють державу (і властивий їй суверенітет) не безпосередньо, а опосередковано (тобто можуть бути використані для такого ослаблення як засоби), і які передбачені, зокрема, у статтях 199, 210, 211, 212, 233 та інших КК України.

Третю групу норм «системи кримінально-правової охорони державного суверенітету» становлять норми, що протидіють зловживанню державною владою і притаманним їй суверенітетом. До цих норм можна віднести норми, передбачені, зокрема, статтями 364, 365, 365², 366, 367, 369², 375, 382, 423, 424, 426 КК України [2, с. 234–237].

Державний суверенітет виступає також об'єктом окремих злочинів, передбачених розділом XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» КК України. Так, згідно з загальноновизнаними положеннями міжнародного права агресія (агресивна війна) – це застосування збройної сили однією державою передусім проти державного суверенітету іншої держави. Отже, як один з головних об'єктів посягання в даному разі виступає державний суверенітет. У зв'язку з наведеним не можна погодитися з існуючим у вітчизняній юридичній літературі підходом, що система норм, яка забезпечує кримінально-правову охорону державного суверенітету України, не охоплює, зокрема, міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру, передбачені розділом XX КК України.

Враховуючи викладене, до злочинів, передбачених КК України, об'єктом яких виступає чи може виступати державний суверенітет України, слід віднести: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110), фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2), державна зрада (ст. 111), посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112), диверсія (ст. 113), шпигунство (ст. 114), терористичний акт (ст. 258), втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258¹), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258²), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258⁴), фінансування тероризму (ст. 258⁵), пропаганда війни (ст. 436), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443), застосування зброї масового знищення (ст. 439) та інші. Але слід враховувати, що не у всіх випадках державний суверенітет є основним об'єктом для перелічених злочинних посягань.

При розробці вітчизняної концепції кримінально-правової охорони державного суверенітету слід врахувати зарубіжний досвід законодавчої регламентації у цій сфері. Аналіз кримінального законодавства зарубіжних держав засвідчив, що в тій чи іншій формі (зазвичай це в складі більш загальних норм) криміналізовано посягання на суверенітет (незалежність) держави в кримінальних кодексах Федерації Боснії та Герцеговини, Індонезії, Іспанії, Італії, КНР, Куби, Латвії, Литви, Македонії, Нідерландів, Норвегії, Перу, Польщі, Сальвадору, Сан-Марино, Судану, Таїланду, Хорватії, Швейцарії та Естонії. У кримінальних кодексах Афганістану, Грузії, Ізраїлю, Індонезії, Італії, Колумбії, Куби, Латвії, Нідерландів, Норвегії, Перу, Сальвадору, Таїланду та Хорватії передбачено окремий склад під назвою «Посягання на суверенітет та територіальну цілісність» [10, с. 436–437]. У деяких країнах посягання на територіальну цілісність може утворювати одну з форм об'єктивної сторони державної зради чи інших злочинних діянь.

У кримінальних законах ряду зарубіжних держав окремо криміналізовано у вигляді спеціальної статті, на відміну від України, певні посягання проти державного суверенітету. Це, зокрема, вступ у змову з іноземною державою з

метою спровокувати іноземну агресію (Франція, Швейцарія, Японія), провокація війни (Бельгія, Болгарія, Німеччина, Іспанія, Італія, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Румунія, Фінляндія, Швеція та ін.) [10, с. 436–437]. Збройний заколот, як спеціальний склад злочину, передбачений у кримінальних законах майже усіх країн світу, окрім України та ще небагатьох країн [10, с. 407]. У КК ФРН міститься склад «Антиконституційний саботаж» (§ 88) як посягання передусім проти державного суверенітету. Подібні до антиконституційного саботажу складу містять кримінальні закони Канади, США та Франції [10, с. 416–417].

Заслужують на втілення пропозиції в юридичній літературі щодо запровадження спеціальних складів у кримінальному законі, по-перше, за умисні дії в інтересах іншої держави, що шкодять суверенітету України; по-друге, за захоплення державної влади шляхом підкупу, обману чи зловживання довірою виборців; по-третє, за незаконне отримання повноважень на виконання державних функцій [2, с. 238]. Незважаючи на те, що вказані дії можуть підпадати під ознаки злочину «державна зрада» та інші злочини, передбачені КК України, з превентивною метою існує певна доцільність їх впровадження в закон.

Отже, наявна в Україні система кримінально-правової охорони державного суверенітету з урахуванням останніх подій на Донбасі та в Криму потребує оновлення та повинна містити адекватну відповідь на усі існуючі та можливі форми загроз у цій сфері. У вітчизняній доктрині кримінального права до цього часу не сформульовано окремої цілісної концепції кримінально-правової політики у сфері забезпечення державного суверенітету України. Виділення злочинних посягань проти державного суверенітету зумовлено потребами кримінально-правової науки і практики. Воно надає можливість забезпечити комплексний підхід до протидії найбільш небезпечним загрозам для державного суверенітету України.

Список використаних джерел

1. *Халатов А. Р.* Суверенитет как государственно-правовой институт : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Халатов А. Р. – Сочи, 2006.
2. *Правове забезпечення державного суверенітету України* : монографія / [Шемшученко Ю. С., Шаповал В. М. та ін.] ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2011. – 300 с.
3. *Батиргареева В. С.* Щодо проблеми визначення кримінально-правових форм сепаратизму / В. С. Батиргареева, Н. В. Нетеса // *Право і безпека*. – 2014. – № 1. – С. 65–69.
4. *Шаповал В. М.* Суверенітет державний / В. М. Шаповал // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 5: П–С. – 2003. – С. 684.
5. *Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
6. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України* / [за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, С. В. Фесенка]. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : Дакор, 2008.
7. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5 і 156 та за конституційним*

зверненням громадян ...про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>.

8. *Діордіца І. В.* Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / І. В. Діордіца. – К., 2008.

9. *Рубащенко М. А.* Видовий об'єкт посягання на територіальну цілісність і недоторканність України [Електронний ресурс] / М. А. Рубащенко // Теорія і практика прававознавства. – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/39_1.pdf.

10. *Сравнительное* уголовное право. Особенная часть : монографія / [под общ. и науч. ред. С. П. Щербы]. – М. : Юрлитинформ, 2010.

***Кубальський В. Н.* Засади кримінально-правової охорони державного суверенітету України**

Досліджено систему кримінального законодавства України в частині норм, які спрямовані на охорону державного суверенітету. Визначено юридичну природу державного суверенітету. Наведено перелік злочинних посягань, об'єктом яких виступає чи може виступати державний суверенітет.

Виділено конкретні злочинні посягання проти державного суверенітету, що зумовлено потребами кримінально-правової науки і практики і надає можливість забезпечити більш системний підхід до протидії найбільш небезпечним загрозам для державного суверенітету України.

Ключові слова: державний суверенітет; територіальна цілісність; злочинні посягання проти державного суверенітету.

***Кубальский В. Н.* Основы уголовно-правовой охраны государственного суверенитета Украины**

Исследована система уголовного законодательства Украины в части норм, направленных на охрану государственного суверенитета. Определена юридическая природа государственного суверенитета. Приведен перечень преступных посягательств, объектом которых выступает или может выступать государственный суверенитет.

Выделение конкретных преступных посягательств против государственного суверенитета обусловлено потребностями уголовно-правовой науки и практики, что позволяет обеспечить более системный подход к противодействию наиболее опасных угроз для государственного суверенитета Украины.

Ключевые слова: государственный суверенитет; территориальная целостность; преступные посягательства против государственного суверенитета.

***Kubalskiy Vladislav Nartsyzovich.* Fundamentals of criminal legal protection state sovereignty of Ukraine**

The system of criminal legislation of Ukraine is researched in part of norms, directed on the guard of state sovereignty. Essence of concept is exposed state sovereignty in constitutional-legal science and science of international law, and also in normative acts.

In international law the term «sovereignty» is used in connection with legal state, national – is associated primarily with the process and results of dominion exercised by state bodies and officials. State sovereignty – it determining and integral quality of the state which represents its supremacy on the territory and independence in international relations.

In Ukraine became actual threat state sovereignty in connection with exorcism of separatism, increase of number of crimes upon the constitutional line-up of the state and on the country's territorial integrity. The existent system of criminal legal guard of state sovereignty must sure engulf the action all existent and possible in the future substantial threats for state sovereignty of Ukraine. It should be noted that in the domestic doctrine of criminal law until now it is not formulated separate integral conception of criminal legal policy in the field of providing of state sovereignty of Ukraine.

The acceptable is seemed by the following classification of criminal offenses on state sovereignty: 1) usurpation of sovereignty is together with usurpation of state power; 2) weakening of sovereignty is together with weakening of state power; 3) abuse of sovereignty is together with abuse of state power. In the article is researched foreign experience of legislative regulation for criminal offenses on state sovereignty.

The criminal codes of separate countries provides for some of the individual norms called «violation of the sovereignty and territorial integrity». In some countries offenses on territorial integrity can form a form of the objective of treason or other criminal acts.

The list of crimes the object of which comes forward or can come forward state sovereignty is defined. To offenses under the Criminal code of Ukraine, the object of which serves or may serve the state sovereignty of Ukraine include: action to violent change or overthrow the constitutional order or the seizure of state power (article 109), violation of territorial integrity and inviolability of Ukraine (article 110), financing acts committed for the purpose of violent change or overthrow the constitutional order or the seizure of state power, changing the boundaries of the territory or state border of Ukraine (article 110²), treason (article 111), trenching upon life of public or political figure (article 112), sabotage (article 113), espionage (article 114), terrorist act (article 258), involvement in the commission of a terrorist act (article 258¹), public incitement to commit a terrorist act (article 258²), the creation of a terrorist group or terrorist organization (article 258³), facilitate the commission of a terrorist act (article 258⁴), financing of terrorism (article 258⁵), war propaganda (article 436), the planning, preparation, launching and maintaining aggressive war (article 437), attempts on the life of a representative of a foreign state (article 443), the use of weapons of mass destruction (article 439) and others. Not all cases, state sovereignty is the main target for these crimes.

The conclusion is done that existing in Ukraine system of criminal legal guard of state sovereignty taking into account the last events in Donbas and in Crimea needs update and must contain an adequate answer for all existent and possible forms of threats in this sphere. The selection of criminal offenses against state sovereignty is conditioned the necessities of criminal legal science and practice. It allows to provide approach of the more systems to counteraction of the most dangerous threats for state sovereignty of Ukraine.

Key words: state sovereignty; territorial integrity; crimes against state sovereignty.